

GROZDANA MAROŠEVIĆ

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

PODACI O GLAZBI U MONOGRAFIJAMA ZBORNIKA ZA NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE JUŽNIH SLAVENA*

U središtu autoričine pozornosti su podaci o glazbi što ih sadrže monografije (etnografski prikazi) pojedinih mjesta i područja Hrvatske iz *Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena*. Autorica prosuđuje njihovu relevantnost za etnomuzikološka istraživanja. Navodi da se informacije o glazbi nalaze u raznim odjeljcima monografija, unutar prikaza pojedinih segmenata kulture, što čitatelju otežava bržu dostupnost svim podacima, ali mu istodobno omogućuje bolje razumijevanje uloge i funkcijâ glazbe u ljudskoj zajednici. Pritom ističe činjenicu da su autori monografija uglavnom pripadali kulturi koju su opisivali te su i podaci o glazbi navedeni često unutar prikaza stvarnih događaja ili pak prilično vjernih konstrukcija nalik stvarnim zbivanjima. U opsežnoj građi monografija nalazi različite vrste informacija o glazbi — od potvrda o postojanju određenih glazbenih pojava (navođenjem njihova naziva), preko podataka o njihovim izvođačima pa do potankih opisa samih glazbenih i plesnih izvedbi, popraćenih katkad i notnim zapisima.

Autorica ističe vrijednost ove građe kao povijesnoga izvora o folklornoj glazbi i plesu u Hrvatskoj na prijelomu 19. i 20. stoljeća te navodi podatke koji svjedoče o promjenama u glazbenoj tradiciji i o povlačenju starijeg i počecima usvajanja novog repertoara, o oblikovanju novih praksi i stilova izvođenja koji su tijekom 20. st. prerasli u tradiciju. Osvrće se na podatke o normama koje su se u određenim sredinama poštovale glede spola, dobi i zanimanja svirača, komentira podatke o zaradi svirača kao važnom pokazatelju njihova položaja u zajednici, upozorava na važnost informacija o

* Ovaj rad proširena je verzija dijela zajedničkog izlaganja "Glazbena i plesna kultura u *Zborniku za narodni život i običaje*", koje su za Znanstveni skup povodom obilježavanja stote obljetnice *Zbornika za narodni život i običaje* i antologije *Hrvatske narodne pjesme 1896.-1996.* (Zagreb, 24. i 25. listopada 1996.) priredili Jerko Bezić, Grozdana Marošević i Tvrтко Zebec. Tom prigodom J. Bezić je prikazao radove uže etnomuzikološke tematike, a T. Zebec se osvrnuo na napise i podatke o plesu.

pokretljivosti glazbenika za proučavanje utjecaja i usvajanja repertoara iz drugih sredina. Ističe podatke koji se rjeđe nalaze u drugim izvorima, a odnose se na glazbenu praksu uz rad, na posebne tehnike izvođenja glazbe i zvukovlja radi signaliziranja, komuniciranja ili nekih drugih potreba.

Na posljetku upozorava i na neke odviše uopćene, nejasne, pa i dvojbene podatke. Smatra ih ipak zanemarivim u usporedbi s obiljem relevantnih podataka koje monografije iz *Zbornika* pružaju etnomuzikolozima pri obradi raznih tema, potičući ih i na istraživanja "novih" problema koje razotkrivaju upravo podaci koje one sadrže.

Ključne riječi: etnomuzikologija, Hrvatska

Od samih početaka izlaženja, već od 1898. kad je tiskan prvi dio studije češkog etnomuzikologa Ludvíka Kube o narodnoj glazbi u Dalmaciji, u *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena* objavljuju se studije i članci o folklornoj glazbi nekog područja, o pojedinim glazbenim pojavama te drugim temama i problemima s područja etnomuzikologije. Uz njih u *Zborniku* izlaze i mnogi drugi radovi kojima središnja tema nije glazba, ali sadrže brojne podatke o glazbi iz različitih područja Hrvatske, katkad i notne zapise — ukratko za etnomuzikologe također važnu i relevantnu građu. Među takvim, uglavnom etnografskim i folklorističkim radovima, posebno mjesto zauzimaju opsežni monografski prikazi pojedinih mjesta i krajeva koji su se učestalo objavljivali u prva tri desetljeća izlaženja *Zbornika*. Ovom prilikom osvrnut ću se na podatke o glazbi koje te monografije sadrže i pokušati prosuditi njihovu važnost za etnomuzikološka istraživanja u Hrvatskoj.

Građa u monografijama uglavnom je prikupljena i raspoređena prema *Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* Antuna Radića (Radić 1897), pa su i podaci o glazbi izneseni uglavnom u onim poglavljima i odjeljcima u kojima se i u Radićevoj *Osnovi* nalaze pitanja koja se tiču glazbe i plesa.¹ Tako ih manjim dijelom nalazimo u poglavlju "Rad", nešto više u poglavlju "Život" — posebno u odjeljcima "Roditelji i djeca" (podaci o zabavljanju i pjevanju djeci), "Momkovanje i djevovanje" te "Život prema zanimanju i imetku" (podaci o glazbenoj praksi pastira, svirača i prosjaka). Podaci o glazbi zastupljeni su zatim u poglavlju "Običaji", najviše unutar opisa godišnjih običaja i onih životnoga ciklusa (svadbe i običaja vezanih uz smrt). Najviše informacija nalazimo u poglavlju "Zabave", naročito u odjeljcima o plesu, svirci i pjevanju. Na posljetku, neki podaci o vokalnoj glazbi uvršteni su i u poglavlje "Poezija". Takva rascjepkanost građe može u prvi mah zasmetati istraživačima koji monografije iz *Zbornika* žele konzultirati samo kao izvore o glazbenoj

¹ Posebnu osnovu za sabiranje građe hrvatske narodne glazbe sastavio je i u *Zborniku* objavio Božidar Širola tek 1940. (Širola 1940:29-44).

kulturi. One, naime, jednostavno ne dopuštaju bržu dostupnost svim informacijama koje se tiču glazbe, nego nas sile da ih gotovo u cijelosti iščitamo kako bismo pronašli građu koja nas najviše zanima. Ipak, takav prigovor zapravo nema opravdanja. Spomenuta raspršenost podataka nije slabost nego, naprotiv, prednost ovih monografija. Podaci o glazbi i plesu uklopljeni su u opise pojedinih segmenata kulture i života ljudi, što onome koji ih čita omogućuje bolje razumijevanje uloge i funkcijâ glazbe i plesa u ljudskoj zajednici, a otuda i njihovu valjaniju interpretaciju. Posebna vrsnoća i privlačnost ovih podataka leži, dakle, upravo u njihovoj neizdvojenosti iz prikaza života i običaja ljudi koji glazbu stvaraju i izvode. Njihovoj vrijednosti i vjerodostojnosti svakako pridonosi i činjenica da su autori monografija uglavnom sami pripadali kulturi koju su opisivali. Bili su to pismeni seljaci, učitelji i svećenici koji su prikazivali ona zbivanja kojima su i sami najčešće bili sudionicima ili neposrednim promatračima.

Ovisno o glazbenom obrazovanju pojedinih autora, odnosno o njihovu senzibilitetu za glazbu, daru zapažanja i sposobnosti opisivanja glazbenih pojava, u monografijama nalazimo različite vrste informacija — od potvrda o određenim glazbenim pojavama (navođenjem njihovih naziva), preko raznih podataka o izvođačima pa do potankih opisa samih izvedbi glazbe i plesa, popraćenih katkad i notnim zapisima. Po zastupljenosti notnih zapisa posebno se izdvaja monografija o Samoboru Milana Langa (138 zapisa; Lang 1911-1913) i monografija Josipa Lovretića o Otoku kraj Vinkovaca (22 zapisa Ivana Trišlera ml.; Lovretić 1897-1899). Tri notna zapisa nalazimo i u monografiji o Varošu Luke Lukića (Lukić 1921, 1924). Po detaljnim i plastičnim opisima glazbenih i plesnih pojava, osim već spomenute Lovretićeve monografije (unutar koje su također objavljeni podaci o glazbi i plesu koje je zapisao Bartol Jurić), posebno se ističe monografija o Poljicima Frane Ivaniševića (Ivanišević 1903-1905) te ona o Loboru u Hrvatskom zagorju Josipa Kotarskog (Kotarski 1915-1917). Mnoštvo podataka i zanimljivih pojedinosti nalazimo i u drugim monografijama, kao što su primjerice "Vrbnik na otoku Krku" Ivana Žica (Žic 1899-1902, 1910, 1917, 1949), "Beli na otoku Cresu" Andrije Bortulina (Bortulin 1898, 1906, 1914, 1924, 1949), "Prigorje" Vatroslava Rožića (Rožić 1907-1908) i "Šušnjevo Selo i Čakovac" Jurja Božičevića (Božičević 1900, 1906, 1910, 1915).

Pokušamo li tu opsežnu građu prosuditi s motrišta etnomuzikološkog zanimanja, na prvome mjestu valja istaknuti njezinu vrijednost kao povijesnog izvora o folklornoj glazbi i plesu u Hrvatskoj u razdoblju od kraja 19. do prvih desetljeća 20. stoljeća, katkad s vremenskim pomakom unazad do gotovo sredine 19. stoljeća. U tom su smislu dragocjeni podaci koji svjedoče o promjenama u glazbenoj i

plesnoj tradiciji, o povlačenju starijeg i počecima usvajanja novog repertoara, kao i postupnog oblikovanja novih praksi i stilova izvođenja koji su kasnije, tijekom 20. stoljeća, prerasli u tradiciju. Takvi su primjerice podaci Josipa Lovretića o povlačenju starog pjevanog kola iz Otoka kraj Vinkovaca, koje se bez gajdaša igralo uz pjevanje "dugačkih pisama", a koje je Lovretić "samo dva tri puta vidio još kao dijete", dakle, negdje početkom sedamdesetih godina 19. stoljeća.² Ili pak Lovretićev navod da se u njegovu selu prije pedeset godina (dakle, četrdesetih godina 19. st.) nije ni znalo za "pripijevanje" i "nadvijanje" u kolu, tj. za pjevanje kratkih pjesama "poskočica" — inače neobično živu praksu već u doba Lovretićeva istraživanja (posljednje desetljeće 19. st.) i kasnije, u 20. stoljeću.³

Dvoglasni notni zapisi u Lovretićevoj monografiji koje je izradio Ivan Trišler ml. "onako isto, kako naše hrvatske seljakinje u Otoku pivaju u dva glasa ko dvojnice", potvrđuju da je u Otoku (a pretpostavljam i drugdje u Slavoniji) još uvijek prevladavala praksa starijeg tipa dvoglasja s unisonim završetkom obaju glasova na drugom stupnju, a da je tip novijeg dvoglasja sa završetkom u čistoj kvinti, kasnije poznatiji pod nazivom pjevanja "na bas", bio u samim počecima svojeg oblikovanja. Od ukupno trinaest dvoglasnih zapisa deset ih je s unisonim završetkom,⁴ dok je tip dvoglasja sa završetkom u čistoj kvinti zastupljen samo jednim primjerom — zapisom dodolskog napjeva koji je izvodila ciganska mladež.⁵ Poznato je da se u 20. st. taj tip dvoglasja (pjevanje "na bas") proširio i drugim krajevima Hrvatske, pa i izvan nje (u Bosni i Srbiji) te je, potisnuvši starije tipove dvoglasja, sredinom 20. st. u mnogim krajevima bio dominantnim stilom pjevanja. Potvrde o promjenama u stilu pjevanja nalazimo i u

² "Prije su se pivale u kolu dugačke pisme, pa se je moglo kolo igrati i bez gajdaša. Sad se tako kolo kad tad poigra." (...) "Otočanke su prije trideset i više godina puno pivale u kolu. Onda se je igralo: 'Ajđ na levo', pa 'Dere' i 'Joj, joj'. Onda se nisu nadvijale, nego su u slogu pivale pisme, što su se mogle u takom kolu pivati" (Lovretić 1899:104-105). "Stari su spominjali, da se je negda mnogo pjevalo u kolu, ali to je i bilo drugo kolo. U tom bi kolu pjevali svi skupa jednu pjesmu. To sam ja samo dva tri put vidio još kao dijete, da se pohvataju u kolo, pa bez gajdaša igraju i svi pjevaju. Ostale su još tri, četiri take pjesme" (Lovretić 1902:81-82).

³ "Nije davno, otkako se u kolu pripijeva. Prije pedeset godina se za to u mom selu nije znalo. Kad tad bi tko dva retka ispjevao, pa se je opet igralo šuteći" (Lovretić 1902:81). "Mladež je sama počela skraćivati ženske pjesme. Ponajprije su se gubili oni reci: 'Al govori Ivanova majka' i tomu slično. Poslije su se pjevali samo pojedini odlomci tih većih pjesama, a kad su iz tih odlomaka počele djevojke uklanjati nepoznata imena, pa umetati svoja mila, postale su pjesmice od pet do deset redaka. To su bili bar u mojem selu počeci današnjih poskočica. Prema ovim pjesmicama izmišljale su se i druge" (Ibid.:82).

⁴ Usp. Lovretić 1897:403, 404, 406, 407, 410, 429, 439, 440, 443.

⁵ Usp. Lovretić 1897: 405. Među dvoglasnim zapisima nalaze i dva zapisa s tercnim završetkom (usp. Ibid.:409, 447).

drugim monografijama. Tako je, primjerice, iz podataka koje navodi Milan Lang unutar detaljnog opisa dvoglasnog i troglasnog pjevanja u Samoboru (usvojenog vjerojatno pod utjecajem višeglasnog pjevanja u pjevačkim društvima, npr. u društvu "Jeka"), moguće naslutiti da je u 19. stoljeću prevladavalo jednoglasno pjevanje koje je i početkom 20. stoljeća bilo (uz dvoglasno pjevanje) sastavnim dijelom pjevačke prakse.⁶ Ti podaci potkrepljuju pretpostavku o nekoć jednoglasnom pjevanju Hrvata u sjeverozapadnim područjima Hrvatske, pretpostavku koju je Vinko Žganec usputno iznio u više svojih radova, ali je nije sustavnije razradio i dovoljno argumentirao.

Građa *Zbornika* nudi tizanimljive informacije i o instrumentalnoj folklornoglasbenoj praksi na prijelazu iz 19. u 20. te u prvim desetljećima 20. stoljeća. Stanje na tom polju u pojedinim se slučajevima prilično razlikovalo od onoga sredinom 20. stoljeća. Primjerice, krajem 19. i početkom 20. stoljeća tamburaši još uvijek nisu bili više prisutni (a kamoli dominantni) u glazbenoj praksi slavonskih sela, pogotovo ne kao glazbena pratnja plesnim zbivanjima. O tome nam govore podaci Bartola Jurića iz Lovrećiceve monografije, prema kojima su u Otoku krajem 19. st. tambure svirali "mladi momci" koji su pratili kolo samo onda kad nije bilo moguće angažirati gajdaša ili "cigana egedaša" (violinista). Tamburaši su svirali bez novčane naknade, dok se gajdaša i egedaša plaćalo. I u svatove se pozivalo samo gajdaše ili egedaše.⁷ O gotovo istom položaju tamburaša doznajemo i od Luke Lukića, koji 1921. godine navodi da su tamburaši u Varošu, u

⁶ "Pojedince pjeva se manje, već vrsniji pjevač započne pjesmu, a društvo je prihvati i pjeva skupno. *Pjeva se jednoglasno, no to je danas već gotovo rijetkost.* Ima li makar samo dvojica vještijih pjevača ili pjevačica, jedan će visoko, a drugi mu prilaze nisko. Tu i tamo bude pjevanje pače i troglasno. Sekundira se obično u tercama, koje se više puta zamjenjuju dominantom (kvintom). Po koji put čuju se i sekste, gdje im je mjesto; to ponajviše kad pjevaju djevojke. Ako je vodič nisko zapjevao, te je sekundašu preduboko, ili hoće da se istakne, prihvati mjesto terce sekstu, te pjeva više od prima. Takovo sekundiranje u sekstama čuje se i onda, kada ženske vode i to dosta nisko, pa muški glasovi poskoče. U takvim prilikama nađe se i po koji vještiji krupniji glas, koji k tomu priloži bas (tonika, dominantna i subdominantna). *Manje vješti pjevači slažu također tanko i debelo, ali pjevaju ipak jednoglasno (homofono), naime oktavu dublje od prima*" (Lang 1913:276; posebno istakla G. M.).

⁷ "Kod nas imade *gajdaša, egedaša i tamburaša.* Gajdaši su seljaci, egedaši cigani, a tamburaši mladi momci. U svatovima sviraju gajdaši, a plati im se po dva forinta; toliko se plati i ciganima egedašima. Uz to dobije gajdaš otarak na prdaljicu, a cigani na egede. Cure znadu pogoditi gajdaša, ili egedaša, da jim svakog sveca i nedilje svira u kolu. Mora svirati od Uskrsa do adventa, a svaka cura mora platiti za to vrime po dva, tri do pet seksera. Tamburaši sviraju u kolu zabadava" (Lovrećić 1897: 366-367). "Čim cure iz crkve eto i njihov gajdaša ili egedaša, da jim svira. Obdan ne igraju uz frulu i dvojnice, a nitko i uz tamburicu nego uz gajde ili egede. Kad cure ne bi imale ni gajdaša ni egedaša, a ima momaka koji znadu tamburat, namole ji kako tako, da jim svira..." (Jurić 1990:638).

usporedbi s drugim sviračima, bili i brojčano u manjini.⁸ On ujedno svjedoči o zajedničkom sviranju gajdi i egeda (violina),⁹ dakle o instrumentalnom sastavu koji se tijekom 20. stoljeća gotovo sasvim povukao iz glazbene prakse. Zanimljiv je i podatak Josipa Kotarskog iz 1917. koji već tada potvrđuje prisutnost tamburaša i u Hrvatskom zagorju. Naravno, i tu su tamburaši imali još uvijek relativno niski status među sviračima i igrali sporednu ulogu u glazbenom životu zajednice.¹⁰

U građi *Zbornika* nalazimo obilje podataka i o sviračima drugih glazbala. Zanimljivi su oni koji svjedoče o normama koje su se u određenim sredinama usvojile glede spola, dobi i zanimanja svirača pojedinih glazbala. Primjerice, u Jaskanskom prigorju, kako to navodi Vatroslav Rožić 1907., u dvojkače su svirali kravar i "biruš" (volar), a svinjar u volovski rog (Rožić 1907:249, 251). Frano Ivanišević 1905. svjedoči da su u Poljicima u svirale i diple obično svirali momci, premda bi se i

ženska 'dikoja u gornjin Poljicin mogla (...) nać, da zna diplat, nu posve ji' je malo, a i stidu se pred svitom... (...) (O)ženjena ili postara čovika ko bi vidija, da nosi diple pod rukon ili da je zadija za pripašnjaču svirale, drža' bi ga za luda, to se njegovoj dobi ne pristoji; nu ako uzme gusle, zagusla i zapiva uza nje zimi, kad su duge noći, ne će mu to niko zamirit (Ivanišević 1905:105).

U nekim monografijama nalazimo i podatke o visini plaće seoskih svirača, što je važan pokazatelj njihova položaja, i unutar vlastite zajednice, i spram drugog društvenog sloja — gospode. Na primjer, u Varošu je gajdaš (ili egedaš) za sviranje na svadbi dobio "2 i po do tri forinta", što je odgovoralo cijeni jednih opanaka (usp. Lukić 1924:324). Loborski "mužikaši" (uobičajeno tročlanoga sastava; v. bilješku 10) zaradili su istom prigodom protuvrijednost jedne i pol mjesečne plaće "kučiša" (konjara), dviju do triju mjesečnih plaća "biruša" (volara) i cijele godišnje plaće kravara i svinjara. Istodobno, taj je iznos bio jednak onome što ga je liječnik zaradio za jednu do dvije kućne posjete (usp. Kotarski 1917:70, 72, 73).

Tu su i podaci o pokretljivosti svirača, odnosno o veličini prostora na kojemu su djelovali. Važni su u proučavanju međusobnih utjecaja i usvajanja repertoara iz drugih sredina. Kao primjer za to može se navesti

⁸ U Varošu "egedaši i gajdaši sviraje u svatovi za plaću", a "nuz tamburu se igra uvečer". "U selu znaje trojica egedat, četvorica u gajde svirat, a dva tamburat" (Lukić 1921:147).

⁹ "Lipo je, kad i' se složi tri, četiri, što gajdaša, što egedaša, pa dva, tri sekundiraje, a jedan prebire. Obično gajde sekundiraje, a egede 'vode'" (Lukić 1921:147).

¹⁰ U Loboru tamburaše "nigda ... ne zovu u goste" [na svadbe, nap. G. M.], "sviraju kadšto u krčmi ili badava svetkom pod večer nepozvani pred krčmom". "Za plaću igraju na gostima" mužikaši (gusle [violine], bajs i žvegla) (Kotarski 1917:73).

podatak o loborskim sviračima koji su o Novoj godini odlazili "daleko od kuće 'novega leta nazveščat': do štajerske granice, do Karlovca, Križevaca, Bjelovara i na sve strane, da što zasluže" (Kotarski, 1917: 73). Još dalje od stalnog boravišta upućivali su se u prvim desetljećima 20. st. i tzv. putujući glazbenici koji su nerijetko pripadali u to doba još uvijek prilično brojnoj društvenoj skupini prosjaka. Zahvaljujući Radićevoj *Osnovi* u kojoj se nalazi čak 19 pitanja o prosjacima (među njima i ona koja se odnose na način prošnje i njezinu glazbenu komponentu), građa *Zbornika* predstavlja pravu riznicu podataka o sviračima i pjevačima iz redova prosjaka, na temelju kojih je moguće stvoriti prilično živu predodžbu o toj osebujnoj skupini putujućih glazbenika. Oni nam govore o uzrocima prošnje, imovinskom i bračnom stanju, izgledu i opremi prosjaka, području njihova kretanja, mjestima i vremenu zadržavanja te učestalosti dolaženja, o njihovu međusobnom odnosu, kao i o odnosu ljudi prema njima. Na temelju tih podataka jasno se uočavaju različiti tipovi prosjaka te različit odnos ljudi prema prosjacima i prosjacima-glazbenicima. Građa *Zbornika* informativna je i u pogledu njihovih glazbala (gusle pretežno u Slavoniji; orguljice ili vergl, harmonika i violina u sjeverozapadnim područjima Hrvatske), repertoara (predstavljenog zapisima tekstova pjesama), ali i samog tijeka izvedbe (uvodne formule, molitve, pobožne pjesme, zahvale).

Već sam istaknula da podaci o glazbi i plesu iz *Zbornika* imaju posebnu vrijednost upravo zato što su donijeti neizdvojeno iz kulturnog i društvenog konteksta u kojemu su postojali. Ne jednom oni su navedeni unutar prikaza stvarnih događaja ili pak prilično vjernih konstrukcija nalik stvarnim zbivanjima, mogućih upravo stoga što su autori pisali o kulturi kojoj su i sami pripadali. Neki od takvih prikaza pisani su začuđujućom lakoćom i preciznošću, živo nam predočujući situacije glazbovanja, koje uključuju ponašanje izvođača i publike, tijekom folklorne izvedbe te nimalo jednostavne opise karakteristika izvođenja samog glazbenog sadržaja. Kako autori monografija uglavnom nisu bili vični notnom zapisivanju glazbe, potrudili su se opisati je riječima. Neki su u tome bili toliko uspješni da su glazbenu pojavu dočarali plastičnije no što se to postiže notnim pismom. Katkad su se osvrnuli i na značajke osobnih stilova izvođenja uz prosudbu njihove valjanosti i ljepote. U takvim su opisima nenadmašni Josip Lovretić i Frano Ivanišević. Posebno izdvajam Lovretićeve sjajne opise igranja i pjevanja u kolu začinjene prisjećanjem na stvarne ljude i događaje (Lovretić 1899:99-110) te Ivaniševićeve istančane opise pjevanja "iz pismara" (Ivanišević 1904:291), pjevanja uz gusle (Ivanišević 1905:181-182), stila izvođenja "muškog pivanja" i ženske "vojkavice" (Ibid.:106-107) te igranja kola u Poljcima (Ibid.:102-103). Kao ilustraciju navodim Ivaniševićev opis pjevanja uz gusle u kojem je zabilježen kontekst i sâm tijekom izvedbe:

Zima je ljuta, prsti opadaju s ruke. Urliče bura po kućan i dvorištin, a mećava siplje snigon plastашen ka' lišćen. Svak se pozatvorija u kuću — suton se zemlje u'vatija a led priklopija, sva kućna čeljad okupila se na kominu uz oganj. Domaćica nastivala pun naramak cipotina, vatra se rasplancala, svak pritiče mrzle ruke i dlane pa se grije (. . .) Ko će dugu noć prispavat, daj ti, Ivane, gusle, etno ji' povr' ambara, u koga je tanko i složito grlo, neka zapiva jednu junašku jedan od vas mlađi', naredi domaćin. Svak se ominje (oteže), guslača valja umolit, a kad počme, jedva ga moreš zaustavit. Niki valjani guslači po cilu debelu uru naviju gudalon i pripivaju pismu od megdana i junaka. Za puno vrimenta ne će ni pridušit, nego sve oduška suče jednu kiticu za drugon, a pri koncu zavije gudalon, nek se znade, da će odušit. Svak u kući, malo i veliko, sluša ga pomljivo, ne će niko živ ciknut, muškići pušu lulu, a ženske predu kudilju ili pletu u rukan. Kad guslač priduši i opočine, anda slušaoci begenaju ili kudu junaka, divojku, o komu se piva (Ivanišević 1905:181-182).

Ivanišević je čak osjetljiv i na boju zvuka, pa navodi da "strune od gusle, kako se ustegnu, naginju malo na tugaljivo", a da

pravi guslač kakogod riči pisme izlazu mu iz ustiju, tako i glas gusala zna prstin natrt, navlastito kad 'oće da prikine glas, ter niki čudni glas navije ustin i guslan, da je baš milo slušat, sljubi se zvuk gusle glasu pivača", pa "bi reka", da je jedno grlo, jedna živa duša da progovara (Ivanišević 1905: 105).

Opisi i podaci koje nalazimo u građi *Zbornika* govore i o mnogim drugim aspektima glazbene i plesne kulture. Među njima upozoravam na one koji su u drugim izvorima manje zastupljeni, a odnose se na glazbenu praksu uz rad te na posebne tehnike izvođenja glazbe i zvukovlja radi signaliziranja, komuniciranja ili nekih drugih potreba. Takvi su npr. podaci (zabilježeni u gotovo svim monografijama) o komuniciranju sa životinjama putem glazbe i strukturiranog zvuka, o uspavlivanju i zabavljanju sasvim male djece uspavankama, tepanjem i popjevivanjem, podaci o dječjem repertoaru (brojalicama, pjesmicama, pjevanim kolima, dječjim glazbalima) te o naricanju. Dodajmo njima i podatke o idiofonim glazbalima,¹¹ o međusobnom dozivanju i glasanju Lobaraca tehnikom

¹¹ Premda Radićeva *Osnova* ne sadrži pitanja o toj vrsti glazbala, o njima ipak nalazimo podatke, npr. o zvonima i tehnikama zvonjenja ("prebiranja") pri svečanim procesijama (Lang 1913:75) i drugim prigodama (vidi bilješke 13 i 14), o velikoj "regetalki" (čegrtaljki) koja na Veliki četvrtak umjesto "zvona poziva ljude u crkvu i opominje na molitvu" (Lang 1913:73), o "klepetecu" za plašenje ptica u vinogradima koji je "dika ... njegovu majstoru, kad... lijepo 'igra' i kad se čuje nadaleko" (Lang 1911:219 i slika br. 15), o dječjim guslicama od kukuruzovine i "brundi" (zvučnom orahu) (Rožić 1908:84, Kotarski 1917:221, Lang 1913:270-271).

"huškanja",¹² oglašavanju smrti raznim tehnikama zvonjenja¹³ ili pak o rastjerivanju oblaka pucanjem i posebnim načinom zvonjenja.¹⁴

Na kraju ovog prikaza potrebno je napomenuti da se u građi *Zbornika* susrećemo i s dosta uopćenih, nedovoljno jasnih, pa i dvojbenih podataka iznijetih katkad bez preciznijeg vremenskog određenja. Primjerice, kad se navodi da se kolo pleše "na općenito poznat način" (Lang 1913:272) ili kad uz dvoznačni naziv "egede", koji se u Slavoniji odnosio i na gusle i na violinu, urednik ne napomene o kojem se glazbalu radi. Samo će čitatelj potkovaniji znanjem o folklornoj glazbi moći iz konteksta razabrati radi li se o guslama (vjerojatno kad se "egede" spominju kao glazbalo prosjaka) ili o violini (kad se spominju kao glazbalo za plesnu pratnju). Upozoravam također da se u pojedinim monografijama građa navodi pod istim podnaslovima kao i u Radićevoj *Osnovi*, bez obzira što nazivi u podnaslovima ne odgovaraju u potpunosti sadržaju gradiva na koji se odnose. Tako se podaci o sviračima, zbog toga što je tako navedeno u *Osnovi*, često nižu pod podnaslovom "Gajdaši", premda se radi o kraju u kojem nije bilo gajdaša, npr. u monografiji o Poljicima, gdje je i ispod slike svirača "miščića" napisano da je "gajdaš" (Ivanišević 1904:268-269) ili u monografiji o Šušnjevom Selu i Čakovcu, u kojoj se pod podnaslovom doslovno prenijetim iz *Osnove* — "Gajdaši (hegeduši, svirci)" — susrećemo sa sumnjivom tvrdnjom da su onima "ki su svirili diple, govorili ... hegeduši, a i danas ima u Oštariji ljudi, kim velidu hegeduši ili egeduši, jer je valje ki od nji imal diple i lipo znal svirit" (Božičević 1906:204).

Ipak, gledajući građu *Zbornika* u cjelini, količina takvih upitnih navoda gotovo je zanemariva u usporedbi s obiljem relevantnih podataka koje *Zbornik* pruža zainteresiranom istraživaču. Njegova građa izvor je bogat informacijama za obradu raznih etnomuzikoloških tema. Istodobno ona potiče istraživača da obrati pozornost i nekim drugim temama i pitanjima koje dotad nije uzimao u obzir, a koja mu otvaraju upravo

¹² Lobarci koji su "klaku davali" grofu Kegleviću "rano ujutro su se dozivali huškanjem i sastajali na radu" (Kotarski 1917:55). "Huškali" su i pastiri oko jurjevskog kresa i na Sesvete kad dobiju "gornicu" (gibanicu i vina za pašu) te svatovi kad su išli putem (Ibid.:198-199, 210).

¹³ U Samoboru se različitim tehnikama zvonjenja signaliziralo kojega je spola i dobi umrli, npr. "u dva maha ili žlaka, t.j. s 1 stankom" zvonilo se za žensko, a "u tri maha ili žlaka, t.j. s 2 stanke" za muško čeljade (Lang 1913:129).

¹⁴ Za obranu od tuče u Samoboru se na oblake pucalo iz mužara ili se zvonilo: "... zvonar zvonu, kao da će sva zvona razbiti" (Lang 1913:53). "Od Križeva (Spasova) započinje u župnoj crkvi i kod sviju kapela zvonjenje na oblake, t. j. 'križa oblake, da nas Bog očuva zločestega zraka'. Križa se svaki dan poslije večernjeg 'pozdravljenja' od Križeva do Križeva jesenskoga. Kod križanja zvonu kao i na vatru, naime, da 'žvenkl' lupa samo po jednoj strani zvona" (Lang 1913:78-79).

podaci koje u njoj pronalazi. Građu *Zbornika* nemoguće je akceptirati jednim čitanjem. Zato joj se u istraživanjima treba uvijek iznova vraćati. Svaki put otkrit će nam "nove" podatke i dati nadahnuća za daljnja istraživanja.

NAVEDENA LITERATURA

- Bortulin, Andrija. 1898. "Cres". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 3/2:265-275.
- Bortulin, Andrija. 1906. "Običaji u Belom na otoku Cresu". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 11/1:149-155.
- Bortulin, Andrija. 1914. "Lov u Belom na otoku Cresu". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 19/2:321-340.
- Bortulin, Andrija. 1924. "Zabave. (Beli na otoku Cresu)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 25/2:350-362.
- Bortulin, Andrija. 1949. "Beli (Otok Cres)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 33:75-124.
- Božičević, Juraj. 1900. "Šušnjevo Selo i Čakovac. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 5/2:161-200.
- Božičević, Juraj. 1906. "Narodni život u Šušnjevu selu i Čakovcu". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 11/1-2:80-107, 201-217.
- Božičević, Juraj. 1910. "Običaji u Šušnjevu selu i Čakovcu". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 15/2:204-254.
- Božičević, Juraj. 1915. "Dječje igre (Šušnjevo selo i Čakovac)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 20/1:122-141.
- Ivanišević, Frano. 1903. "Poljica. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 8/2:183-336.
- Ivanišević, Frano. 1904. "Poljica. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 9/1-2:23-144, 191-326.
- Ivanišević, Frano. 1905. "Poljica. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 10/1-2:11-111, 181-307.
- Jurić, Bartol. 1918. "Razgovori. Otok u Slavoniji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 23:291-305.
- Jurić, Bartol. 1990. "Zabave, svirka". U Josip Lovretić: *Otok (pretisak)*, Neobjavljena građa. Manda Svirac, prir. Biblioteka "Dukat", IV kolo, knj. XX. Vinkovci: KIC "Privlačica" 631-641.
- Kotarski, Josip. 1915. "Lobor. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 20/1-2:53-88, 226-253.
- Kotarski, Josip. 1917. "Lobor. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 21/1-2:46-80, 179-224.

- Kotarski, Josip. 1918. "Lobor. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 23/1:11-63.
- Kuba, Ludvík. 1898. "Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 3/1-2:1-16, 167-182.
- Kuba, Ludvík. 1899. "Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 4/1-2:1-33, 161-183.
- Lang, Milan. 1911. "Samobor. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 16/1-2:1-128, 161-274.
- Lang, Milan. 1912. "Samobor. Narodni život i običaji (Nastavak)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 17/1-2:1-150, 193-342.
- Lang, Milan. 1913. "Samobor. Narodni život i običaji (Nastavak)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 18/1-2:1-138, 235-372.
- Lang, Milan. 1914. "Samobor. Narodni život i običaji (Nastavak)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 19/1-2:39-152, 193-320.
- Lovretić, Josip. 1897. "Otok. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 2:91-459.
- Lovretić, Josip. 1898. "Otok. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 3/1:26-54.
- Lovretić, Josip. 1899. "Otok. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 4/1:46-112.
- Lovretić, Josip. 1902. "Otok. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 7/1:57-206.
- Lukić, Luka. 1919. "Varoš. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 24/1:32-238.
- Lukić, Luka. 1921. "Varoš. Narodni život i običaji (Nastavak)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 25/1:105-176.
- Lukić, Luka. 1924. "Varoš. Narodni život i običaji (Nastavak)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 25/2:255-349.
- Lukić, Luka. 1928. "Varoš. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 26/2:102-138.
- Radić, Antun. 1897. "Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 2:1-88.
- Rožić, Vatroslav. 1907. "Prigorje. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 12/1-2:49-134, 161-297.
- Rožić, Vatroslav. 1908. "Prigorje. Narodni život i običaji (Nastavak)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 13/1:16-112.
- Širola, Božidar. 1940. "Smotre hrvatske seljačke kulture s osobitim obzirom na njihovo značenje za napredak hrvatske muzikologije". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 32/2:1-44.
- Žic, Ivan. 1899. "Vrbnik na otoku Krku. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 4/2:221-243.

- Žic, Ivan. 1900. "Vrbnik na otoku Krku. Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 5/1-2:51-83, 201-252.
- Žic, Ivan. 1901. "Vrbnik (na otoku Krku). Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 6/1-2:1-52, 161-186.
- Žic, Ivan. 1902. "Vrbnik (na otoku Krku). Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 7/2:259-353.
- Žic, Ivan. 1910. "Vrbnik (na otoku Krku). Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 15/2:161-203.
- Žic, Ivan. 1917. "Vrbnik (na otoku Krku). Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 21/1:17-45.
- Žic, Ivan. 1949. "Vrbnik (Otok Krk)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 33:5-74.

DATA ON MUSIC IN THE MONOGRAPHS OF *ZBORNİK ZA NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE JUŽNIH SLAVENA* (REVIEW OF THE FOLK LIFE AND CUSTOMS OF THE SOUTHERN SLAVS)

SUMMARY

The author's attention is paid to the data on music within the ethnographic texts, monographs of different places and regions of Croatia, that were frequently published in the *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* [Review of the Folk Life and Customs of the Southern Slavs] during the first decades of its existence (since 1896). The materials published in those monographs were collected according to the questionnaire written by Antun Radić in 1897; among the questions about different aspects of folk culture, the questionnaire contains the questions concerning music and dance. Therefore, the data on music can be found within the presentation of different segments of culture (such as, for example, the chapters "Labour", "Parents and Children", "Boyhood and Girlhood", "Life according to the profession and the income", "Customs", "Leisure Time", "Poetry"), which, on the one hand, makes it more difficult for the reader to grasp the data on music but on the other hand, makes it easier to understand better the roles and functions of music and dance in a human community. When evaluating the value of this material, one should keep in mind that the monographs' authors were literate peasants, teachers and priests that were a part of the culture they were describing. The data on music are therefore not rarely placed within the description of the real events or fairly faithful constructions matching the real events.

The comprehensive materials of the monographs contain different sort of information on music -- from the confirmations of certain music phenomena (by giving their names), through the data on their performers, to the detailed descriptions of the music and dance performances themselves. Some monographs (such as Lovretić's "Otok" in the region of Slavonia and Ivanišević's "Poljice" in the region of Dalmatia) vividly show the situations of the musical performances, the performers' and the listeners' behaviour, the course of the performance itself, sometimes the features of individuals performing styles, sometimes even supported by the plastic descriptions of the musical phenomena themselves (although some monographs contain notation of music, e.g., Lovretić, Lang, Lukić, the authors have mostly described the music, because they were not used to write musical notes).